

JUOZAPAS TIŠKEVIČIUS – ŽEMVALDYS, MOKSLO IR TECHNIKOS NAUJOVIŲ DIEGĖJAS, PALANGOS KURORTO, LENTVARIO IR KRETINGOS REZIDENCIJŲ KŪRĖJAS

Julius Kanarskas

Tęsinys. Pradžia nr. 2

Rusijos imperijos kavalerijos pulkininko, grafo Juozapo Tiškevičiaus (1835–1891) portretas.

Dail. Hansas Knechtas. 1892 m. Kretingos muziejus

Iš Lietuvoje ir už jos ribų garsėjusių grafų Tiškevičių giminės atstovų šiandien nepelnytai yra primirštas vienas turtingiausių XIX a. žemvaldžių, pramonės įmonių steigėjas, technikos naujovių diegėjas, Palangos kurorto įkūrėjas, šeimos rezidencijų Lentvareje ir Kretingoje puoselėtojas grafas Juozapas Tiškevičius (1835–1891). Ilgesnį laiką jis gyveno Vilniuje ir Lentvareje, o paskutinius penkiolika metų praleido Kretingoje įkurtoje šeimos rezidencijoje su vieninteliu to meto Vakarų Lietuvoje mišriu parku – Vasaros sodu, didžiausiu Europoje privačiu Žiemos sodu, pirmąja Lietuvoje elektrine ir telefono ryšio linija.

Tarp kapinių ir katalikų bažnyčios gatvė ėjo gilia dauba, kurios šlaitas nuo miesto pusės buvo gana status, o nuo dvaro – nuolaidesnis. Norint statesniu šlaitu įvežti didesnį vežimą, reikėdavo kinkyti keturis ir daugiau arklių³⁶. Esą, sykį grafiui važiuojant šiuo keliu per daubą, iš po žirgų kanopų pakilęs sniego gniužulas išmušė akį. Tada jis pasakė: „Užtenka. Aš netekau vienos akies, nenoriu, kad ir kiti akių netektų. Reikia pastatyti tiltą“³⁷. Taip, vadovaujant dvaro matininkui Jonui Šostakui ir Jonui Keturaskui, 1883–1884 m. per Dopulčio slėnį buvo supiltas pylimas keliui ir pastatytas pirmasis mieste mūrinis tiltas³⁸, kuriuo kretingiška ir miesto svečiai tebesinaudoja ir šiandien.

Palei kelią nuo bažnyčios iki dvaro grafas nutiesė pirmąjį mieste šaligatvį. Juo miestiečiai, neišsipurvine apavo ar basų kojų, galėjo apsilankyti Vasaros sode. Šiuo šaligatviu į miestą įvairiais reikalais pėstute kulinuodavo grafaičiai ir grafaitės, taip pat dvaro tarnautojai ir tarnai. Patys grafai miestan vykdavo karieta arba brikele, o grafas mėgdavęs joti raitas ant savo mylimiausio žirgo. Šaligatvį, kad juo nevažinėtų ir nejudintų, saugojo sargas. Sykį šaligatviu, o ne purvina gatve, jojantį jis sulaukė patį Juozapą Tiškevičių. Už tai grafas sargo nebarė, o už sąžiningą tarnybą pagyrė³⁹.

Grafas labai domėjosi mokslo ir technikos naujovėmis, prenumeravo apie jas rašančius žurnalus ir laikraščius, stengėsi naujoves diegti savo valdose. Lentvario dvare 1860 m. jau veikė garo mašina, sukusi kuliamažą⁴⁰. Duktė Elena Klotilda Ostrovska prisimena, kad tėvas labai džiaugėsi įsigijęs pirmąjį gramofoną (patefoną) ir radijo aparatą.

Iš spaudos sužinojęs apie Gotlybo Daimlerio išrastą benzininį automobilį, grafas paprašė Romoje viešėjusios dukters Marijos Tiškevičiūtės užsukti į Miuncheną, apžiūrėti naują ir nuspręsti, ar ją verta įsigyti. Išbandžiusi motorinį vežimą, Marija telegrafu pranešė, kad ligų kankinamam tėvui ši naujovė netiks, nes skleidžia didžiulį triukšmą, o važiuojant ir baisiai krato⁴¹. Taip dukters įkalbėtas grafas atsisakė minties įsigyti vieną pirmųjų automobilių.

1882 m. su kunigaikščiais Mykolu ir Bogdanu Oginskiais nutiesė pirmąją Lietuvoje telefono ryšio

Kretingos dvaro parko prancūziškosios dalies fragmentas. Fot. Paulina Mongirdaitė, 1890 m. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyrius (A-341)

liniją Rietavas–Plungė–Kretinga. Grafo kabinete ant sienos kabėjo telefonas, per kurį jis palaikė ryšį ne tik su kaimynais kunigaikščiais Oginskiais, bet ir su dvaro administracijos kanceliarija. 1882–1883 m. telefono ryšiu grafo kabinetas buvo sujungtas su visais palivarkais, girininkijomis ir Palangos dvaru. Telefono aparatas tuo metu buvo labai primityvus. Norint susisiekti, reikėjo smarkiai pūsti į aparato angoje įtaisytą specialų vamzdelį, iš kurio telefono laidais pučiamas garsas vienu metu pasklidavo iš ragelio visose prie linijos prijungtuose aparatuose. Tam, kad vienu metu visi neatsilieptų, kiekvienam atvejui buvo sutarti skirtingi pūtimo būdai⁴².

Vakarų Europoje pradėjus statyti pirmąsias elektrines, grafas sumanė šią naują pritaikyti Kretingoje ir rekonstruotame dvaro vandens malūno pastate atidarė pirmąją Lietuvoje elektros stotį. Lietuvos Respublikos

Grafo Juozapo Tiškevičiaus medienos žymeklis ir jo atspaudas. Kretingos muziejus (GEK-14468; P-6209)

Šaltiniai:

³⁶ Papasakojo Ignas Jurevičius, Ankštakiai, Kretingos r., 1960-05-25. KMMA, f. 5, b. 32, l. 37.

³⁷ Papasakojo Vincas Jankauskas, Pušyno g. 3, Kretinga, 1976-04-05. KMMA, f. 5, b. 32, l. 41.

³⁸ Ruškys, Petras. Kretinga ir jos vienuolynas. – šv. Pranciškaus Varpelis, 1923, nr. 1, p. 28.

³⁹ Papasakojo Sofija Tutlaitė, Vilniaus g. 47, Kretinga, 1967 m. KMMA, f. 5, b. 32, l. 27.

⁴⁰ Toločka, Rymantas Tadas. Mechanikos inžinerija Lietuvoje. – Visuotinė lietuvių enciklopedija. Prieiga internete: <https://www.vle.lt/Straipsnis/mechanikos-inzinerija-Lietuvoje-118054> [žiūrėta 2019 m. birželio 30 d.].

⁴¹ Ostrovska, Helena. Połonga i Kretynga – za życie mojego ojca..., l. 64.

⁴² Ten pat, l. 63.

Žiemos sodo fragmentas su palubėje kabančiomis elektros apšvietimo lempomis. Paulinos Mongirdaitės nuotrauka, 1890 m. Kretingos muziejus (P-6865/5)

finansų, prekybos ir pramonės ministerijos atstovo N. Lukavičiaus 1920 m. spalio 8 d. ataskaitoje rašoma, kad „elektros stotis pil. Al. Tiškevičiaus dvare, du kilometrai nuo Kretingos geležinkelio stoties, pastatyta 1878 m. (pirmutinė elektros stotis Lietuvoje)⁴³. Deja, kitų šią elektrinės įsteigimo datą patvirtinančių faktų kol kas nėra. Galbūt tais metais, parengus kaskadinių tvenkinių projektą, taip pat buvo numatyta vieta ir elektrinei.

Dvaro kasos išlaidų dokumentai liudija, kad elektrinę 1883 m. įrengė Vokietijos pilietis inž. J. L. Huberis⁴⁴. Dirbo samdomas mechanikas, šaltkalvis ir keli pagalbiniai darbininkai, o atliktų darbų apskaitą vykdė dvaro tarnautojas Jonas Keturauskas Senojo akmeninio malūno viršutinė dalis buvusi nugriauta, o išlikusi įkomponuota į naują, iš Klaipėdos parvežtą ir pastatytą raudonų plytų mūro fachverko architektūros antstatą. Jame buvo sumontuota vandens turbina, pastatytas generatorius ir garo variklis, o iš Klaipėdos krašto atvykęs mūrininkas Bicinas išmūrijo krosnį garo katilui⁴⁵. Šalia malūno-elektros pastato iškilo aukštas raudonų plytų mūro kaminas. Mechanizmai, detalės ir dalys buvo vežamos iš Klaipėdos. Parke priešais rūmus

buvo pastatyti penki mediniai stulpai elektros žibintams, kuriuos žaliai nudažė dvaro darbininkas Kazimieras Žobakas⁴⁶.

Generatorių suko vandens turbina, o sausros metu ir žiemą – garo variklis, kuriam garą gamino anglimi, mediena ir durpėmis kūrenamas didžiulis katilas. Elektros energija iš pradžių buvo tiekama tik parkui ir Žiemos sodui. Sodui apšviesti visiškai užteko trijų lankinių, kitaip vadinamų Voltos lanko, elektros lempų, kurios Europoje naudotos gatvėms ir aikštėms apšviesti⁴⁷. Tarnautojai prisimena, kad elektrinę įjungdavo tik parvykus į dvarą grafiui, o jam išvykus, elektrinė neveikdavo⁴⁸.

Vėliau elektrinėje pagaminta elektros energija pradėta naudoti kambariams ir kitoms rūmų patalpoms apšviesti. „Iš pradžių iš to buvo maža naudos, kadangi šviesa mirgėjo

ir vargino akis, – prisimena grafitė Elena Klotilda Tiškevičiūtė-Ostrovskė. – Darbuotis prie šios šviesos buvo neįmanoma. Reikia turėti omeny, kad visa tai vyko [...] šio išradimo pradžioje. Mes kantriai laukėme ir po kelių metų patobulintos elektros lempučių mūsų lūkesčius pateisino⁴⁹. Elektros jungiklių tuo metu nebuvo: paleidus veikti elektrinę, visos pajungtos lempos pradėdavo šviesti, o generatoriui sustojus – vienu metu visos lempos užgesdavo.

Pradėjus pasigaminantą elektros energiją naudoti plačiau, ji suko dvaro kuliamažą mašiną, virš malūno-elektros antrajame pastato aukšte įrengtų stalių dirbtuvių pjūklus ir oblius⁵⁰.

Po baudžios panaikinimo grafas prarado nemažą dalį žemių. Matydamas dvarininkinei žemėvaldai suduotą smarkų smūgį, skirtingai nuo daugelio žemvaldžių tolesnėje savo ūkinėje veikloje ėmėsi orientuotis į pramoninės gamybos ir prekybos plėtrą, investavo į smulkiosios pramonės įmonių steigimą.

Taip Lentvaryje 1882 m. įkūrė vinių fabriką⁵¹, o Kairėnų dvaro vandens malūne atidarė šio fabriko filialą. Palangos dvaro Vilimiškių palivarke pastatė plytinę,

o Palangoje 1886 m. įrengė prielauką privačiam jūros uostui⁵², kurį su plytine, dvaru ir Birutės kalnu sujungė siauroju geležinkeliu. Išdegtas plytas sandėliavo jūros tilto gale pastatytame sandėlyje, iš kurio Anglijoje įsigytas garlaivis „Feniksas“ 1–2 kartus per savaitę plukdė jas į sparčiai augantį Liepojos miestą ir karo uostą. Kartu buvo gabenama žemės ūkio produkcija, atplukdomos pramonės ir užjūrio kraštų prekės, atvykdavo ir išvykdavo vasarotojai, kurių kiekvienam kelionė kainavo 1 rublį⁵³. Jūrai kaskart užnešus smėliu prielauką, jai valyti reikėjo samdyti žemsiurbę. Galų gale buvo paskaičiuota, kad išlaidos prielaukos priežiūrai yra didesnės nei gaunamos pajamos, todėl uostas buvo uždarytas, o jūros tiltas tapo mėgstamiausia vasarotojų pasivaikščiojimo ir saulėlydžio stebėjimo vieta.

Nemažai lėšų grafas skyrė Palangos plėtrai, 1877–1880 m. padėjo pagrindus kurortui: pastatė vasarotojams svečių namus – kurhauzą, kelias vilas, įrengė maudykles. Kurortu virstanti Palanga tapo Kretingos grafo Tiškevičių šeimos vasaros rezidencija, į kurią sezono metu suvažiuodavo grafo giminės ir pažįstami. Kurortinis sezonas prasidėdavo gegužės pradžioje, o pasibaigė rugpjūčio viduryje⁵⁴. Pirmoji iš Kretingos atvykdavo Juozapo šeimyna, lydima vežimų, prikrautų skrynių, dėžių, ryšulių, netgi baldų, maisto produktų. Po poros savaitžių parvažiuodavo Sankt Peterburge besimokantys sūnūs. Po to dvare pradėdavo rinktis svečiai – gimnaziškai ir artimieji, o miestelyje – kiti poilsiautojai: inteligentai, dvasininkai, valdininkai, verslininkai iš Kauno, Vilniaus, Maskvos, Sankt Peterburgo, Kazanės, o kiek vėliau – ir iš Varšuvos. Jie iki Liepojos vykdavo traukiniu, o iš jos – vežimais į Palangą.

Senieji Palangos dvaro rūmai stovėjo į pietus nuo bažnyčios, kairiajame Rąžės krante, prie Klaipėdos kelio (dabar – Vytauto gatvė). Juose įsikurdavo grafo šeima. Grafas buvo didelis gryno oro mėgėjas, todėl prie rūmų pristatė kelias verandas, kuriose šeimininkai ir svečiai visą sezoną pusryčiaudavo, pietaudavo ir vakarieniaudavo. Rūmus supo keli pagalbiniai pastatai (arklidės, tarnų namas, tvartai) ir nedidelis parkas. Jame stūksojo pora aukštų kalvelių su altanomomis, nuo kurių atsiverdavo vaizdas į jūrą, todėl jose vaka-

Rusijoje 1888 m. pagamintos taurelės, 1890 m. dovanotos Juozapui Tiškevičiui vardadienio proga Kretingos muziejus (IB-7). Jolantos Klietkutės nuotrauka, 2017

rais susirinkdavo grafi ir jų svečiai stebėti saulėlydžio. Vienoje iš altanų nuo liepos 1 d. kasdien nuo 7 val. iki 11 val. vakaro grodavo pučiamųjų orkestras. Netoli orkestro altanos veikė karuselės: pora ratu besisukančių maniežių su arkliukais ir rogutėmis⁵⁵.

Parke stovėjo pora grafo pastatytų vilų. „Vokės“ viloje apsistodavo brolio, Trakų Vokės dvarininko Jono Vitoldo Emanuelio Juozapo Tiškevičiaus šeima. Kita vila buvo skirta jaunimui – sūnums ir sūnėnams. Joje kambarį turėjo ir viengungis giminaitis, bibliofilas, kolekcininkas, meno žinovas Valdemaras Slizienis (1834–1910) iš Liubavo dvaro, artimųjų vadinamas Generolu. Šią pravardę jis gavo todėl, kad jaunystėje Helsinkyje tarnavo Suomijos generalgubernatoriaus adjutantu⁵⁶.

Kanalizacijos ir karšto vandens dvare ir vilose nebuvo. Kadangi visi maudėsi jūroje, todėl buvo manoma, kad karštas vanduo nereikalingas. Jei kas labai norėjo karštos vonios, ją galėjo rasti kurhauze. Tualetų paskirti

Iš Anglijos parplukdytas Juozapo Tiškevičiaus garlaivis „Feniksas“ 1886 m. pastatytoje Palangos prielaukoje Paulinos Mongirdaitės nuotrauka, apie 1890

Šaltiniai:

- ⁴³ Kretingos elektros stotis. – Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 388, ap. 1, b. 789, l. 40.
⁴⁴ Sofijos Tiškevičienės kvitas dėl išlaidų elektrinei įrengti. 1883 m. KMDR (GEK-30893).
⁴⁵ Atlyginimo lapelis Nr. 2572, Kretingos dvaro inžinieriaus Kietorovskio išrašytas krosnininkui Bitcinui. 1883-10-15. KMDR (GEK-30896/311).
⁴⁶ Atlyginimo lapelis Nr. 1531, Kretingos dvaro inžinieriaus Kietorovskio išduotas darbininkui Kazimierui Žobakui. 1883-08-13. KMDR (GEK-30992/109).
⁴⁷ Ostrowska, Helena. Połonga i Kretynga – za życie mojego ojca..., l. 8.
⁴⁸ Papasakojo Ignas Jurevičius, Ankštakiai, Kretingos r., 1957-06-05..., l. 80.
⁴⁹ Ostrowska, Helena. Połonga i Kretynga – za życie mojego ojca..., l. 63.
⁵⁰ Papasakojo Vladislavas Suchanekas, Kretynga, Vilniaus g. 47, 1964-08-03..., l. 101; Papasakojo Ignas Jurevičius, Ankštakiai, Kretingos r., 1957-06-05..., l. 100.
⁵¹ Планъ фундаментовъ Ландваровской гвоздильни графа Јосифа Јосифовича Тышкевича, составленъ 1882 года. Натоящій планъ копироваль землемѣръ Шостакъ. KMDR (GEK-11840).

Šaltiniai:

- ⁵² Juozapo Tiškevičiaus laiškas tėvui Juozapui Tiškevičiui. Sankt Peterburgas. 1886-11-14. KMMA, F-206A, st. 2, sk. 2, d. 2.
⁵³ Warnka, Marja. Połoga. – Kraj, 1898, nr. 33, s. 411–412.
⁵⁴ Ostrowska, Helena. Połonga i Kretynga – za życie mojego ojca..., l. 22–36.
⁵⁵ Ten pat, l. 31.
⁵⁶ Ten pat, l. 28–29.

Kretingos dvaro ligoninės, senelių ir našlaičių prieglaudos pastatas. Paulinos Mongirdaitės nuotrauka, 1890 Kretingos muziejus (P-6865/30)

atliko krūmuose pastatytos būdelės⁵⁷.

Parke stovėjo kuklus, šveicariško stiliaus architektūros teatro pastatas. Jame buvo aukšta scena su atitraukiama raudona uždanga, ložės su raudono pliušo atkaltėmis, parteryje stovėjo kėdės ir suolai, veikė atskiros rūbinės vyrams ir moterims. Vaidinimus statė ir juose vaidino suaugę grafų vaikai, jų giminaičiai ir draugai. Pagrindinis visų pramogų organizatorius, režisierius ir scenografas buvo grafo sūnus Vladislovas Tiškevičius (1865–1936)⁵⁸. Dauguma vaidinimų buvo skiriami grafų Tiškevičių vasarotojams, tačiau kvietimus gaudavo ir miestelyje apsistoję inteligentai, dvasininkai, valdininkai. Vėliau Juozapas vasaros sezonui kviesdavo Varšuvos teatro aktorius, tarp kurių buvo ir žymi lenkų aktorė, dainininkė Adolfina Zimajer (1852–1939).

Grafų Tiškevičių iniciatyva 1886 m. pradėtas litografiniu būdu leisti humoristinis rankraštis „La Limande“ („Plekšnė“). Jo redaktorius buvo V. Tiškevičius, o bendradarbiai – grafų svečiai, kurių

kiekvienas turėjo savo skyrių. Laikraštyje buvo humoristiškai pateikiama politinių, ekonominių, finansinių naujienų, spausdinama feljetonų, žinių apie teatrą ir pramogas, su humoru nušviečiamas visas kurortinis gyvenimas. Laikraščio redakcijos nariai straipsnius perrašydavo ranka ant litografinio popieriaus, veždavo dauginti į Klaipėdą ir Palangos bažnyčioje išdalindavo svečiams sekmadieniais po šv. Mišių. Dalino prancūzė gubernantė Marija Fajard, kuri savo paryžietiška tarme ir pietietišku temperamentu laikraštį garsino ir reklamavo⁵⁹.

Grafai Tiškevičiai su artimaisiais Palangoje ne tik pramogavo. Jie kasmet rengdavo labdaros akcijas, kurių metų surinktos lėšos buvo skiriamos našlaičiams, invalidams, sergantiems žmonėms paremti ir prieglaudai išlaikyti. Sykį Tiškevičiai surengė netradicinę labdaros akciją. Jie vienai dienai išleido iš darbo savo virėjus ir jų padėjėjus, o patys, apsirengę virėjų rūbais, ruošė ir gamino įvairius patiekalus, kuriuos patiekė įėjimo bilietus įsigijusiems ir prie stalų parke susirinkusiems vasarotojams, dvasininkams ir vietinei inteligentijai. Ne visi patiekalai buvo gerai pasisekę, tačiau išalkę grafai su svečiais juos visus suvalgė⁶⁰.

Pagal Juozapo Tiškevičiaus nustatytą tvarką grafai ir jų svečiai maudytis eidavo į pietus, o Palangoje įsikūrę vasarotojai ir palangiškiai – į šiaurę nuo jūros tilto. Grafų paplūdimyje nuo 9 val. iki 11 val. maudėsi moterys, merginos ir mergaitės, o nuo 11 val. iki 14 val. – vyrai, vaikinai ir berniukai. Jiems persirengti plažėje buvo pastatytos kelios būdelės, o apie maudymosi laiko pradžią ir pabaigą buvo pranešama pakeliant ir nuleidžiant signalinę vėliavą. Nuo 14 val. paplūdimys buvo skiriamas tik pasivaikščiojimui⁶¹. Į šiaurę nuo tilto esančiame miestelio paplūdimyje ši tvarka negaliojo. Čia ištisą dieną galėjai matyti besideginančius ir besimaudančius nuogalius.

Nuo dvaro iki jūros reikėjo sunkiai eiti klampiu smėlingu taku. Tačiau netrukus grafas nutiesė pasivaikščiojimų taką, o vėliau paklojo bėgius, ant kurių pastatė platformą su suolais, traukiamą arklio. Į plažę nujoti ir iš jo parjoti galima buvo ir ant žemaitukų, pabalnotų cirko balnais, ant kurių tilpdavo po du žmones⁶². Kad nenukristų, užpakaly sėdinčiam asmeniui laikytis prie balno buvo pritvirtinta išlenkta rankenėlė, o kojoms įremti – lentelės.

Sklandė gandai, kad, Palangą pavertęs prestižiniu kurortu, J. Tiškevičius ruošėsi nupirkti iš valstybės

Birštono kurortą ir pastatyti jame aukšto lygio gydyklų kompleksą⁶³. Vilniaus miestiečiams skirtą kurortą grafas ėmėsi kurti Lentvaryje, kur tarp geležinkelio stoties ir dvaro ošiančiame pušyne įrengė sporto aikštelės ir pastatė keturias vilas.

Juozapas turėjo įvairių kitų užmojų: Lentvaryje bandė veisti baikalinius ruonius, Palangoje ketino užsiimti austrėmis ir plekšnėmis. Jis labai mėgo žemaitukus, Kretingoje juos kryžmindavo su arabų ir anglų veislės žirgais. Jo arklidėse visados buvo laikoma keliolika rinktinių žemaitukų, kuriais jodinėti galėjo šeimos nariai, svečiai, vaikų mokytojos, tarnautojai. Palangos plažėje grafas rengė žemaitukų lenktynes, kuriose dalyvavo ir apylinkės gyventojų išauginti šios veislės žirgai. Raiteliai ant žirgų rungėsi greičio, kliūčių, svorio, dvigubų balnų rungtyse⁶⁴.

Juozapas ir Sofija susilaukė dvylikos vaikų, iš kurių užaugo sūnūs Aleksandras, Vladislovas, Antanas, Juozapas, Feliksas Vincentas, dukros Marija, Sofija Marija ir Elena Klotilda Marija. Kiti keturi – Sofija, Juozapas, Jonas Motiejus ir Kazimieras anksti mirė. Be to, grafai įsivaikino ir užaugino dar tris nesantuokinius, iki vestuvių gimusius Juozapo vaikus: sūnų Petrą, dukteris Teklę ir Mariją⁶⁵. Kretingos dvaro arklininko Jurgio Tutlos dukra, mokytoja Sofija Tutlaitė pasakojo, kad grafas turėjo ir daugiau nesantuokinių vaikų: „Jei mergina pagimdė iš jo vaiką, tą materialiai aprūpino. Jei kas skundė jo žmonai, kad jos vyras šioks toks, turi nesantuokinių vaikų, tai Sofija Tiškevičienė atsakydavusi: „Jo vaikai – mano vaikai“⁶⁶.

Vaikų auklėjimui ir ugdymui buvo skiriamas didelis dėmesys. Juos prižiūrėjo, auklėjo ir mokė iš bajorų arba Vakarų Europos miestiečių luomo kilusios tarnautojos. Nuo lopšio iki 5 metų amžiaus visus auklėjo auklė Scholastika Michalovska, o iki 9 metų amžiaus – paryžietė M. Fajard. Toliau mokytis sūnus išsiųsdavo į Sankt Peterburgo privilegijuoto luomo berniukų vidurinę karo mokyklą, o namuose likusias dukras mokė Paryžiuje mokslus baigusi ir iš Varšuvos atvykusi mokytoja Justina Dmochovska. Jai talkino dvi mokytojos, kurios dažnai keitėsi. Iš jų didžiausią įspūdį dvare paliko 1887 m. atvykusi algebros, matematikos ir anglų kalbos mokytoja Margarita Sent-Kler (1865–1924) bei apie 1885 m. mokytojauti pradėjusi vokiečių kalbos ir muzikos mokytoja, Berlyno konservatorijos absolventė Zelma Reti⁶⁷.

Be vaikų auklių, mokytojų ir kambarinių, dvare gyveno tarnautojai: gydytojas, elektrotechnikas, matininkas, stalius, daržininkas, vaistininkė, finansininkas, raštininkas, ekonomė, šveicorius ir kt. Visi jie taip pat buvo kilę iš bajorų arba miestiečių luomo.

J. Tiškevičius labai mėgo muziką. Tarnaudamas ka-

riuomenėje, subūrė kazokų orkestrą, kuris vasaromis grodavo dvaro parke grafiui parvykus atostogų. Išėjęs į atsargą sumanė įkurti rūmų orkestrą, todėl priimdamas į darbą tarnautojus reikalavo, kad šie mokėtų groti kuriuo nors muzikos instrumentu. Tokiu būdu 1883 m. buvo suformuotas rūmų orkestras, kurio branduoliu tapo profesionalių muzikantų įgūdžių turintys tarnautojai čekai, atvykę su šeimomis iš Austrijos–Vengrijos⁶⁸. Vadovaujamas vilniečio smuikininko Mikalojaus Vaičekauskio⁶⁹, orkestras koncertuodavo dvaro rūmuose ir parko rotondoje. Jo koncertų klausytis susirinkdavo Tiškevičių šeimyna, grafų svečiai, dvaro tarnautojai ir tarnai, valdžios įstaigų Kretingoje ir Palangoje valdininkai, valdinių mokyklų mokytojai, vasarotojai iš Palangos ir Juodkrantės. Orkestras taip pat gastroliaavo Palangos kurorte, artimiausiuose Kuršo gubernijos ir Rytų Prūsijos miestuose.

Po poros metų orkestras iširo, nes giminės išsilgę muzikantai nutarė grįžti namo. Dvare gyventi liko tik fleitininkas Pranciškus Suchanekas (1852–1922) su šeima. Todėl grafas įpareigojo muzikos mokytoją Z. Reti suburti rūmų chorą. Jo nariais tapo dvaro tarnautojos, gražų balsą turėjęs gydytojas Ortmanas, griežęs smuiku ir violončele, taip pat solistė mecosopranas M. Sent-Kler. Pati Z. Reti nepasizymėjo geru balsu, tačiau turėjo unikalią klausą, puikiai grojo klavišiniai instrumentais ir muzikaliai švilpavo. Koncertai vyko dukart per savaitę Žiemos sode ir turėjo didelį pasisekimą. Skelbimus ir programėles spausdino Klaipėdoje, platino mieste, aplinkiniuose miesteliuose ir palivarkuose. Grafai, jų svečiai ir dvariškiečiai koncertą stebėjo sėdėdami oranžerijos balkonuose, o miestiečiai ir aplinkinių dvarų bajorija

Įkarpinis Juozapo Tiškevičiaus krucifikas (restauravo Gintaras Kazlauskas). Kretingos muziejus (IB-36) Julius Kanarsko nuotrauka, 2017

Šaltiniai:

- ⁵⁷ Tyszkiewicz-Ostrowska, Helena. Połoga i Kretynga. – Karta. Warszawa, 2004, t. 40, s. 6.
⁵⁸ Ostrowska, Helena. Połoga i Kretynga – za życie mojego ojca..., I. 33.
⁵⁹ Ten pat, I. 40.
⁶⁰ Ten pat.
⁶¹ Ten pat, I. 41.
⁶² Tyszkiewicz-Ostrowska, Helena. Połoga i Kretynga. – Karta. Warszawa, 2004, t. 40, s. 6.

Šaltiniai:

- ⁶³ Gloger, Zygmunt. Dolinami rzek. Opisy podróży wzdłuż Niemna, Wisły, Bugu i Biebrzy. Warszawa, 1903.
⁶⁴ Kauno apygardos teismo sprendimas dėl velionio grafo Juozapo Tiškevičiaus nekilnojamojo turto, atitenkančio įpėdiniams, įvertinimo. 1892-07-18. KMMA, F-206A, st. 2, sk. 2, d. 2.
⁶⁵ Ostrowska, Helena. Połoga i Kretynga – za życie mojego ojca..., I. 20.
⁶⁶ Papasakojo Sofija Tutlaitė, Vilniaus g. 47, Kretinga, 1967 m., I. 27.
⁶⁷ Ostrowska, Helena. Połoga i Kretynga – za życie mojego ojca..., I. 44–60.
⁶⁸ Mickevičius, Juozas. Muzikinis kultūrinis gyvenimas Kretingoje iki XX amžiaus vidurio. – Žemaičių žemė, 1994, nr. 1, p. 20.
⁶⁹ Kiauleikytė, Laima. XVIII a. II pusė – XIX a. muzikinė Lietuvos dvarų kultūra: stiliaus epochų sankirtose. Vilnius, 2008, p. 145, 190, 226.

įsikurdavo Žiemos sodo apačioje⁷⁰.

Grafas globėjo likimo nuskriaustus žmones, buvo Kauno gubernijos vaikų prieglaudų globos draugijos narys, finansškai rėmė jo valdose veikusias našlaičių prieglaudas. Jis skatino našlaičiais, beglobiais ir invalidais rūpintis savo vaikus, kasmet per šventes siųsdavo juos pas Kretingos prieglaudoje ar kitur prieglobstį gavusius neįgalius vargšus žmones arba našlaičius, kad nuneštų jiems maisto, rūbų, paramos pinigais. Išmaldos prašantiems elgetoms prie Kretingos kapinių pastatė pastogę su suolu, kur jie galėjo pasislėpti nuo lietaus ar sniego.

Nemažai dėmesio grafas skyrė dvaro darbininkų sveikatai ir be artimųjų likusiems dvaro darbininkams ar tarnautojams. Jis su žmona Sofija 1890 m. palaikė vyresniosios dukters Marijos sumanymą retai naudojamą vilą prie antrojo tvenkinio paversti ligonine, kurioje galėtų gydytis susirgę dvaro tarnautojai ir samdiniai. Iš pradžių ligoninėje buvo tik keturios lovos – po dvi vyrų ir moterų, o netrukus jų skaičius išaugo dvigubai. Įvykus dvare nelaimei, tekdavo kuriam laikui statyti papildomas lovas. Padaugėjus ligonių, dvaro gydytojui Atelmejeriui į pagalbą, ypač chirurginėms operacijoms atlikti, tekdavo kviesiti mieste veikusios pasieniečių ligoninės gydytoją. Ligonius prižiūrėjo samdyta moteris, o maistu ir vaistais rūpinosi grafo dukterys Marija, Sofija ir Elena Klotilda, kurios, reikalui esant, ateidavo padėti slaugyti ligonių⁷¹.

Tame pačiame pastate buvo įkurdinta prieglauda, kurioje prieglobstį rasdavo našlaičiais likę amžinybėn iškeliavusių dvaro samdinių vaikai, senatvės sulaukę ar

dėl nelaimės darbingumą praradę ir artimųjų neturintys samdiniai, kuriems reikėjo nuolatinės priežiūros⁷². Čia atsidurdavo ir dvaro teritorijoje rasti pamestinukai – gimdyvių palikti nesantuokiniai vaikai.

Trobelninkas Benetis, ėjęs lažą Pesčių palivarke, prisimena, kad „geras buvo ponas. Gerai buvo jo globoje gyventi. Gyvulių kiek norėjai galėjai laikyti, auginti. Lažininkai pavasarį išvarė gyvulius į miškus, o rudenį – parsivarė. Svarbu buvo žiemą išmaitinti. Kai lažininką ugnelė aplankė [trobesiai sudegė. – aut. pastaba], grafas J. Tiškevičius liepė medinčiui [eiguliui. – aut. past.] parodyti miško kertę. Kiek nori kirsks miško namų statybai. Kai lažininkas ar jo šeima susirgo, paguldė į savo ligoninę Kretingoje. Ligoniu nekainavo gydytojo patarnavimas, vaistai ir valgis“⁷³.

Paskutinius dešimt gyvenimo metų grafas sunkiai sirgo širdies ir plaučių ligomis, negalėjo vaikščioti, todėl sėdėjo vežimelyje⁷⁴, o po dvarą ir parką arba vizituojant palivarkus krėsle jį nešiojo keturi pasamdyti vyrai, gaudavę po 3 rublius per dieną⁷⁵.

J. Tiškevičius mirė 1891 m. gegužės 26 d. (birželio 7 d.) dvare po nesėkmingos plaučių edemos operacijos, kurios metu nukraujavo iš Karaliaučiaus atvykusiam gydytojui netyčia pradūrus plaučių arteriją⁷⁶. Grafienės Sofijos rūpesčiu kūną už 1 000 vokiškų markių balzamavo Karaliaučiaus universiteto profesorius.

Balzamuotas kūnas buvęs įdėtas į metalinį, ornamentuotą sarkofagą, nupirktą Karaliaučiuje iš verslininko Artūro Ekarto už 1 200 markių. Kunigas Petras Ruškys rašo, kad „tą karstą, kuriame šiandien guli kūnas grapo Juozapo Tyškevičiaus, jis dar gyvas būdamas ir rimtai rengdamosi prie mirties patsai sau niekam nieko nesakęs išsirinko Klaipėdoje, net buvo tenai atsigulęs jame, kad sužinotų, ar bus jam atsakas, bet iš Klaipėdos Kretingon tą išsirinktą sau karstą jis parsivežti negalėjo, nes jo žmona grapienė Zofija buvo tam priešinga, kuri apie savo vyro mirtį ir kalbėti bijojo, vienok jam mirus, jo sūnus grapas Aleksandras Tyškevičius minėtą karstą sulig tėvo reikalavimo tuojaus iš Klaipėdos Kretingon pargabeno...“⁷⁷. Parvežant per valstybinę Vokietijos ir Rusijos imperijų sieną už karstą buvo sumokėtas 125 markių maito mokestis⁷⁸.

Mirusiajam į rankas našlė įdėjo sidabro lydinio krucifiksą, kuriam kryžių pagamino juvelyras Bajeris (Rejeris?), pritvirtinęs prie jo nuo senojo kryžiaus nuimtą sidabrinį Nukryžiuotąjį, pagamintą apie 1850 m. Sankt

Peterburgo juvelyro Aleksejaus Sosino dirbtuvėse⁷⁹.

Šermenys truko keturias paras. Į juos ir laidotuves atvyko giminės, Rusijos valdžios įstaigų, kariuomenės ir sienos sargybos brigados atstovai, Vokietijos sienos apsaugos ir muitinės pareigūnai, Palangos progimnazijos mokiniai ir pedagogai, Kretingos, Palangos, Darbėnų miestelių ir apylinkės kaimų gyventojai. Darbėnų žydų bendruomenė atsiuntė inkrustuotą karūną-vainiką su hebrajiškais įrašais iš Šventojo Rašto bei antspaudu ir parašais patvirtintą užuojautos raštą⁸⁰. *Daug žmonių atėjo atsisveikinti, laidotuvėse nepaprastai daug jų buvo, – atsimena kretingiške Skolastika Šveraitė. – Vakare nešė kūną į bažnyčią. Per šermenis žmonėms valgyti nedavė. Tik giminėms ir kariuomenei davė. Buvo daug kariuomenės, didelis, geras kariškas orkestras*⁸¹.

Gegužės 31 d. paskutinėn kelionėn į Kretingą grafas buvo išvežtas ant katafalko, specialiai pasamdyto Klaipėdoje. „Į Kretingą vežant vežimą traukė keturi arkliai, kurie buvo juoda gelumbe iki pat žemės aprenkti, – toliau pasakoja šių įvykių liudininkė S. Šveraitė. – Tik skylutės akims aplink buvo baltais siūlais apsiūtos, o kojos ir ausys apdengtos medžiaga. Grafo arklys [žirgas. – aut. past.], taip pat juoda gelumbe aptaisytas, ėjo paskui karstą žvengdamas. Po žirgo ėjo grafo giminės. Žirgas ir vėliau, tvarte ilgėjosi grafo, kojomis kasė žemę, neramus buvo. Kur grafienė jį padėjo, nežinau. Turbūt laikė, nes ji vyro atminimą labai gerbė. Vežimas buvo aukštas, gelumbe apsuptas. Ant karsto viršaus grafo kariška kepurė ir sukryžiuoti du kardai gulėjo. Abipus vežimo keturi fakelų nešėjai šalia arklių ėjo, taip pat juoda gelumbe apsirengę, su aukštais cilindrais“⁸². Kretingoje sarkofagas buvo pastatytas senųjų parapijos kapinių Šv. Jurgio koplyčioje, dešinėje prieangio pusėje ta proga išmūrytoje kriptoje, kurios sienos iš vidaus buvusios dengtos gelumbe. Pasak kitos kretingiškos Marijonos Gedrimienės, ant karsto buvęs padėtas vienas kardas ir uniforminė kepurė⁸³. Sūnui Aleksandrui Tiškevičiui su našle Sofija Tiškevičiene 1893 m. pastačius šeimos koplyčią, sarkofagas buvo perkeltas į jos kriptą.

2014 m. atidengiant grafų J. ir S. Tiškevičių kriptą, nustatyta, kad palaikai XX a. 6 deš. buvo išniekinti, dingo vestuvinis žiedas, dalis karinio mūro su apdovanojimais ir antpečiais. Tačiau išliko kapų plėšikų nepastebėtas sidabrinis įkapinis kryžius su Nukryžiuotojo figūrele, dalis uniforminės kepurės su Rusijos imperijos herbo (dvigalvio

erelio) pavidalo kokarda bei ant karsto kairiojo dangčio krašto padėtas asmeninis grafo kardas.

Kretinga nepamiršo savo globėjo grafo J. Tiškevičiaus. Jo išpuoselėtame dvare šiandien veikia krašto muziejus, kurio ekspozicijos mena ir grafų Tiškevičių šeimos istoriją, supažindina su jį rūmus prieš kelis metus sugrįžusiomis Tiškevičių šeimos relikvijomis bei koplyčioje rastomis įkapėmis. Muziejaus administracijos rūpesčiu renovuoti dvaro rūmai, ūkvedžio namas, ratinė, malūno-elektros pastatas, didysis šiltnamis, restauruota Tiškevičių šeimos koplyčia-mauzoliejus su joje esančiais grafų Juozapo ir Sofijos sarkofagais, kuriuos restauravo metalo restauratorius Gintaras Kazlauskas ir UAB „Mažoji restauracija“ (direktorius Rimantas Žvinys).

Buvusioje dvaro palivarko žemėje šalia trečiojo tvenkinio tarpusavy besijungiančios trys miesto gatvės didikų garbei pavadintos Sofijos Tiškevičienės, Juozapo Tiškevičiaus ir Grafų Tiškevičių gatvėmis. ■

Pabaiga. Pradžia nr. 2

Santrumpos:
KMDR – Kretingos muziejaus dokumentų rinkinys
KMIBR – Kretingos muziejaus istorinės buities rinkinys
KMMA – Kretingos muziejaus mokslinis archyvas
LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas

Šaltiniai:

⁷⁹ Juozapo Tiškevičiaus įkapinis krucifiksas. 1850–1891 m. KMIBR (IB-36).

⁸⁰ Karūna-vainikas. 1891 m. KMIBR (IB-18); Darbėnų žydų bendruomenės užuojauta mirus grafiui Juozapui Tiškevičiui. 1891-05-26. KMDR (D-543).

⁸¹ Kretingos dvaras, KMMA, f. 5, b. 32-28, l. 2.

⁸² Kretingos dvaras, KMMA, f. 5, b. 32, s. v. 28, l. 2.

⁸³ Kretingos dvaras, KMMA, f. 5, b. 32, s. v. 28, l. 2.

Šaltiniai:

⁷⁰ Ostrowska, Helena. Połonga i Kretynka – za życie mojego ojca..., l. 56.

⁷¹ Ten pat, l. 69–70; Papasakojo Sofija Tutlaitė, Vilniaus g. 47, Kretinga, 1962-01-10, l. 106.

⁷² Papasakojo Skolastika Šveraitė, Kęstučio g., Kretinga, 1958-04-14, l. 1–3.

⁷³ Elgetos Benečio prisiminimus užrašė profesorius Jucys Adolfas, Klausgalvų Mėdsėdžiai, Salantų vls., Kretingos aps. (gyv. Vilniuje, Karių kapų g. 7), 1972-08-16. KMMA, f. 5, b. 32, l. 39.

⁷⁴ Ostrowska, Helena. Połonga i Kretynka – za życia mojego ojca..., l. 6.

⁷⁵ Papasakojo Vincas Lapas, Tūbausiai, Kretingos r., 1958-10-03. KMMA, f. 5, b. 32, l. 24.

⁷⁶ Kretingos RKB mirties metrikų knyga. 1880–1982 m. LVIA, f. 1516, ap. 1, a. v. 1, 165, eil. Nr. 98; . f. 669, ap. 22, a. v. 83, l. 77, Nr. 98; Tyszkiewicz-Ostrowska, Helena. Połonga i Kretynka. – Karta. Warszawa, 2004, t. 40, s. 23.

⁷⁷ Ruškys, Petras. Kretinga ir jos vienuolynas. – šv. Pranciškaus varpelis, 1923, nr. 2, p. 30.

⁷⁸ Sofijos Tiškevičienės išlaidų dienynas, 1891–1893 m. KMDR (GEK-29664).